

Sporen uit het verleden in het Holtingerveld

■ Dit najaar onthulling monument ter nagedachtenis aan Jodenwerkkamp

HAVELTE Het Holtingerveld is rijk aan sporen uit het verleden. Vooral uit de Tweede Wereldoorlog. In het prachtige natuurgebied dat ingeklemd ligt tussen Darp, Havelte, Wapserveen en Uffelte wordt komend najaar aan de Hunebeddenweg een nieuwe herinnering toegevoegd: een monument in cortenstaal dat als 'teken' in het landschap bezoekers van het gebied blijvend herinnert aan het Jodenwerkkamp dat daar in 1944 heeft gestaan. Het monument wordt onthuld door Joodse nazaten van de mannen die in het werkkamp zaten, waaronder de nu 88-jarige Zwolse Sippora Stibbe.

Wanneer de Duitsers in november 1942 begonnen met de aanleg van een vliegveld bij Havelte, is daar veel arbeid voor nodig. Er worden drie barakkenkampen gebouwd voor de vele op het vliegveld tewerkgestelden. In 1944 is er zelfs sprake van meer dan 3.000 arbeiders, mede door het herstel na de vele bombardementen en een verdere uitbreiding van het vliegveld. Een werkkamp aan de Hunebeddenweg, ten noordoosten van het Hunehuis, geeft in 1943 onderdak aan gevangenen uit verschillende gevangenissen uit het hele land en bewaakt door gestichtsveldwachters uit Veenhuizen. In februari 1944 wordt besloten om gemengd gehuwde Joodse mannen in de provincies tussen 18 en 60 jaar ook te werk te gaan stellen. Zij zijn bestemd voor het vliegveld Havelte. Medio maart worden ze gekeurd in Meppel, werkkleding, lepel, mes en vork meebrengen. Op weg-blijven staat straf. En zo verblijven er zo'n 500 gemengd-gehuwde Jo-

den, maar ook zij die tot het katholieke- en protestantse geloof zijn overgegaan.

Dolle Dinsdag

Alhoewel het kamp bewaakt wordt en omgeven is door een dubbele rij prikkeldraad, kan men zich aanvankelijk redelijk vrij bewegen. Onder de mannen bevinden zich onder meer de bekende violist Benny Behr, de bekende componist en orkestleider Benedict Silberman en de Duits-Nederlandse wiskundige en pedagoog Hans Freudenthal. Hun verslagende geven een goed beeld van het dagelijks leven in het kamp en de zware arbeid. Het kamp bestaat uit een 12-tal barakken, een keuken, kantine en latrines. Het werkkamp is dicht gelegen bij het vliegveld, waar geregeld geallieerde luchtaanvallen plaats vinden. Als begin september 1944 de geallieerde troepen oprukken, ontstaat onder de Duitsers paniek. Zij nemen op Dolle Dinsdag 5 september 1944 de vlucht, waarna de werkkam-

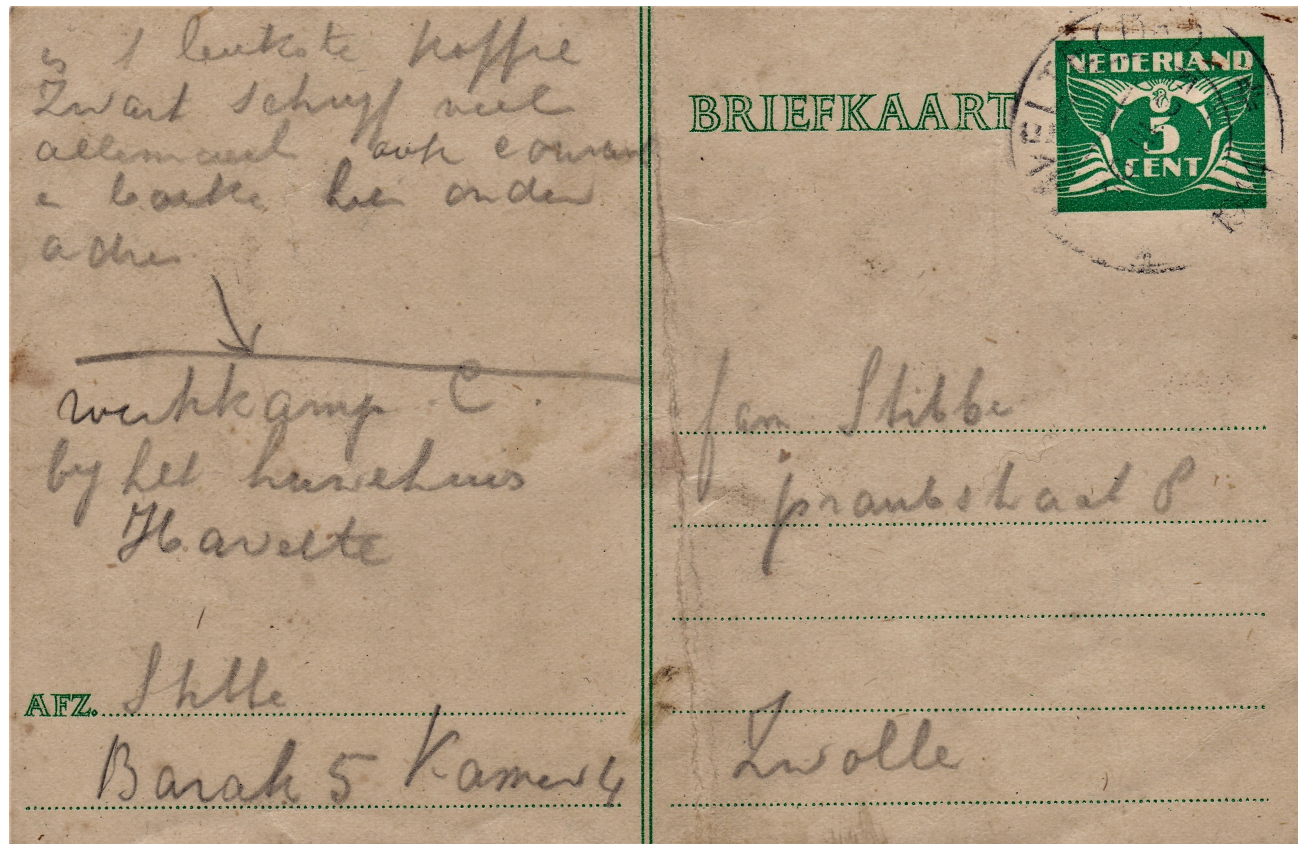

De 'sporen' in het landschap, de resten van de funderingen, de riolering, de vele bomkraters etc. die vanuit de lucht nog duidelijk te zien zijn, getuigen nog steeds na 75 jaar van de aanwezigheid van het kamp. Wim van Velzel

pen worden opgeheven. De Joden keren terug naar hun familie of zoeken elders onderdak. In de nacht van 16 op 17 september 1944 wordt het vliegveld zwaar gebombardeerd door de Engelsen bij de operatie Market Garden, waarbij het kamp gespaard blijft. De Duitsers besluiten echter het vliegveld weer te herstellen en zelfs uit te breiden met de aanleg van een tweede start- en landingsbaan met rolbanen. Het werkkamp zal worden afgebroken. Op 24 maart 1945 wordt het vliegveld definitief vernietigd door een bombardement van de Amerikanen en wordt ook het 'Jodenkamp' zwaar getroffen. Het vliegveld wordt niet meer opgebouwd. Na de oorlog wordt het terrein onderdeel van het militair oefenterrein Havelte-Oost en beheerd als heideveld.

Bezoek

Sippora Stibbe is 12 jaar oud wanneer ze op een zondag in april 1944 haar tewerkgestelde vader Izak Stibbe bezoekt in het Jodenwerkkamp in Havelte. Met haar oudere zus Annie en broer Bennie reist ze vanuit Zwolle naar de Hunebeddenweg in Havelte. De nu 88-jarige Sippora die in Den Haag woont, herinnert het zich nog goed. „Vader werd in maart 1944 tewerkgesteld in het werkkamp in Havelte. Tot dan toe had de bezetter hem betrekkelijk met rust gelaten, omdat hij met een christenvrouw getrouwd was. De eerste tijd mocht hij alleen maar briefkaarten schrijven. Die krabbelde hij dan helemaal vol, zodat ze bijna niet te lezen waren. Eerst las moeder ze, dan de kinderen, hardop en om de beurt. Toen kwam de briefkaart waarop vader schreef: 'Aanstaande zondag kunnen jullie op bezoek komen, niet meer dan twee.' Moeder zou die zondag samen met Annie naar vader gaan. Dat betekende

De briefkaart van Izak Stibbe aan zijn gezin van 16 maart 1944, die hij direct na aankomst vanuit het kamp verstuurt met vermelding van werkkamp C, bij het Hunehuis Havelte, barak 5, kamer 4. Bron Sippora Stibbe

merken ze niet eens op. Ijz glijpt er wel tussendoor.”

Lopend naar Havelte

We hadden geen flauw idee hoe het er allemaal uit zou zien. Het was het eerste bezoek aan vader. Voor onderweg namen we een fles limonade en brood mee. Voor vader was er schoon ondergoed,

een roggebrood, een potje jam en een kluit boter. En verder, heel kostbaar, pruimtabak, zwart gekocht. In Steenwijk stapten we uit de trein. Op het perron zagen we mensen die we kenden: mevrouw De Leeuwe met haar oudste zoon Hein, mevrouw Van Dam en mevrouw Stern. Er waren meer bekende gezichten. Alleen

De Jodenster die gedragen moest worden in het kamp. Afkomstig uit de privécollectie van M. Freudenthal.

vrouwen en kinderen. Buiten het station stond in de kille aprilzon nog een grote groep mensen. Alleen hadden ze koffertjes, kartonnen dozen en ronde biezen tassen bij zich. Hein de Leeuwe stapte op hen af. „Moet u ook naar Havelte?” hoorden we hem vragen. „Ja,” knikte de vrouw. „Naar het werkkamp?” informeerde Hein verder. De vrouw knikte weer. „Jullie ook?” „Wij allemaal,” wees Hein op ons groepje. „We wachten op de bus,” zei de vrouw. Er zou een speciale bus rijden voor bezoekers aan het werkkamp, maar na bijna een uur wachten viel er nog niets te bekennen. Er waren ondertussen ook kijkers gekomen. Ik vond het heel vervelend zo aangestaard te worden en ik wilde maar dat er een agent kwam om hen weg te sturen. Na onderling beraad, waarbij Hein als koerier dienst deed door van het ene groepje naar het andere te lopen en zo heel volwassen leek, werd besloten met ons allen te voet op weg te gaan naar Havelte.

Bewaking

Negen lange kilometers door de stilte. De zon scheen op de rode bakstenen van de Rijksstraatweg. Af en toe vloog er een vogel op en de eerste voorjaarsbloemetjes bloeiden in de berm. Na ruim twee uur dachten we dat we het barakkenkamp zagen. Maar we vergisten ons, want het was een kamp voor Nederlandse criminelen, bewaakt door Nederlandse gevangenenbewaarders. Dat stond vlak bij vaders kamp en het leek of de Duitsers daarmee wilden laten merken dat ze joden en criminelen over één kam scheerden. We moesten een wachthuisje passeren met een gewapende soldaat ervoor. Daarna kwam er weer zo'n huisje, dat bij een hek van prikkeldraad stond. Voor dat hek moesten we wachten. De soldaat riep iets in de richting van de lage houten huisjes. Naast zijn wachthuisje stond een stoeltje zonder leuning, met een rond gaatje in het midden. „Gaaf maal zieten,” zei de soldaat. „Du bist klein.” Niks klein. „Dertien jaar,” zei ik, wat niet waar was. Ik moest nog een half jaar wachten. De man schudde het hoofd. Wanneer Duitse soldaten aardig tegen ons waren, verbeeldden wij ons

Sippora Stibbe dit voorjaar in Den Haag waar ze tegenwoordig woont. Jan Koopmans

dat ze zelf een dochttertje hadden. Daar kwamen de vaders aan. Ik herkende de mijne direct aan zijn blonde snor, zijn gezonde wangen en zijn zwarte krullen. Hij droeg geen pet, zoals anders. We wachtten tot het hek openging, vader aan de ene kant en wij aan de andere. Toen liep vader naar ons toe. „Dag kinderen,” zei hij. „Dag,” „Waar is moeder?” „Moeder komt de volgende keer,” zei Annie. „ze was niet helemaal lekker.” Ze gaf hem de tas met spullen. De vrouwen en kinderen overhandigden allemaal de koffertjes, de tassen en pakjes, waarmee de mannen, de een na de ander, in zo'n houten gebouwtje verdwenen. Ook vader ging zijn spulletjes opbergen. Het was vreemd om iemand die je zo goed kende van je weg te zien lopen in kleren die hij nooit eerder aanhad. Net of het je vader niet meer was. Broek en jas waren van een soort katoen, dik en groenig, en hij droeg daarbij heel zware schoenen.

Tot drie uur hadden de mannen verlof om buiten te blijven. „We hebben deze week bijna iedere dag zuurkool gegeten,” zei vader. „Eten ze dat zelf ook?” vroeg ik. „Dat zal wel,” zei vader, „ze hebben er in ieder geval tonnen vol van.” Vader had altijd al een hekel gehad aan zuurkool. Daarom hield ik er ook niet van. Tonnen vol zuurkool, dacht ik, en het is bijna zomer! Het was vreemd daar met vader te lopen over de nog kale heide. We liepen langzaam en alle vier op één rij, elkaar af en toe verdringend en

voor de voeten lopend. „Hoe gaat de handel?” vroeg vader. „Het gaat prima,” antwoordde Bennie. Ze begonnen een gesprek over kippen, over paardenhaar en over het verzorgen van de bunting- en kattenvellen, alsof we niet in Havelte waren. Na een poosje gingen we aan de kant van een paadje zitten om het meegebrachte brood op te eten. We dronken er limonade bij. Tegen drie uur waren we terug bij het kamp. Ik kuste vader. Zijn snor en ongeschoren wangen prikten net als vroeger, wanneer hij mij trakteerde op een „rasperig beschuitje”. Hij zwaaide nog lang naar ons.

Boek

In de maanden daarna reist Sippora niet meer mee naar Havelte. „Vader vond het te zwaar voor mij. Wanneer vader bezoek mocht hebben, gingen moeder, Saartje, Annie en Bennie naar hem toe.” Op Dolle Dinsdag 5 september 1944 verlaat hij het kamp in Havelte om terug te keren naar Zwolle waar hij in 1956 op 68-jarige leeftijd overlijdt. In 1994 schrijft Sippora Stibbe het boek 'Hoe zorgeloos is de kindertijd'. Een boek vol herinneringen aan haar kindertijd als half joods meisje in de oorlogstijd. In het boek staan ook het verslag van haar bezoek aan het werkkamp in Havelte en de brieven die haar vader schreef waarin hij vertelde over het werk, het eten en alle daagse dingen. ■

Arjan Jonkers

Voor het grondtransport voor de aanleg van het vliegveld Havelte worden in het Holtingerveld meerdere spoorlijntjes aangelegd. Ook deze zijn bij de luchtaanvallen zwaar gebombardeerd gelet op de vele nog zichtbare bomkraters. Frans de Vries

Het gezin Stibbe in 1938 met Bennie, Annie, vader Saartje, Sippora, moeder Martha en Riekie. Bron: Sippora Stibbe